

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ АПК

(Представлено д.е.н., проф. Петруком О.М.)

Досліджено особливості фінансового забезпечення підприємств АПК, проаналізовано структуру їх фінансових ресурсів. Автором проведено детальний аналіз щодо достатності залучених кредитних ресурсів сільськогосподарським підприємствам та виявлено проблеми, які виникають у їх діяльності внаслідок недофінансування.

Ключові слова: фінансові ресурси, кредит, структура джерел фінансування.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки більшість вітчизняних суб'єктів господарювання відчувають гостру потребу у фінансових ресурсах. Суб'єкти аграрного бізнесу не є виключенням. Залежно від власника джерела, фінансування поділяються на власні, позикові та залучені. Структура джерел фінансування підприємства залежить від галузі народного господарства. В більшості випадків суб'єкти господарювання орієнтуються на власні внутрішні джерела фінансування, однак їх обсяги не завжди здатні забезпечити навіть просте відтворення.

Суб'єкти аграрного бізнесу завжди відчувають потребу у додаткових джерелах фінансування, адже їх виробничий процес, в більшості випадків, характеризується значними коливаннями грошових надходжень за обсягами та часовими періодами. Основними причинами нерівномірних грошових надходжень є сезонний характер виробництва, а також високий рівень ризику основної діяльності, який більшою мірою залежить від неконтрольованих підприємством зовнішніх факторів.

Перелічені особливості діяльності та фінансування суб'єктів аграрного бізнесу характеризують їх низьку кредитоспроможність (порівняно з іншими галузями господарства) та непривабливість як потенційних позичальників. Орієнтуючись на зовнішні позикові джерела фінансування, зокрема кредити банків, за умов нестабільності грошових надходжень, необхідно надати додаткові гарантії повернення коштів: у вигляді поруки, гарантії, застави тощо. А зважаючи на те, що зношеність основних засобів у сфері сільського господарства складає близько 70–80 %, можна зазначити, що суб'єкти аграрного бізнесу не мають у володінні відповідного майна, яке б можна було надати в заставу. Тому, в першу чергу, підприємства АПК мають розраховувати на власні джерела фінансування.

Аналіз результатів останніх досліджень та публікацій. Дослідженням особливостей фінансування підприємств АПК на різних етапах розвитку економіки займалися такі вчені, як В.Кудрявцева, А.Іванова, В.Іванова, А.Івасенко, С.Кручок, О.Євтух, М.Дем'яненко, Ю.Лупенко, П.Стецюк, О.Гудзь, В.Алексійчук, В.Борисова, П.Саблук, В.Лагутін, А.Чупіс, О.Любунь, К.Паливода, М.Денисенко, В.Грушко та інші. Однак умови розвитку сільськогосподарських підприємств щороку змінюються, з'являються нові проблеми з їх фінансовим забезпеченням, адже щороку зменшуються обсяги державної фінансової підтримки сільського господарства та відкриваються нові перспективи щодо залучення позикових зовнішніх джерел фінансування.

Мета роботи полягає у дослідженні сучасного стану фінансового забезпечення підприємств АПК.

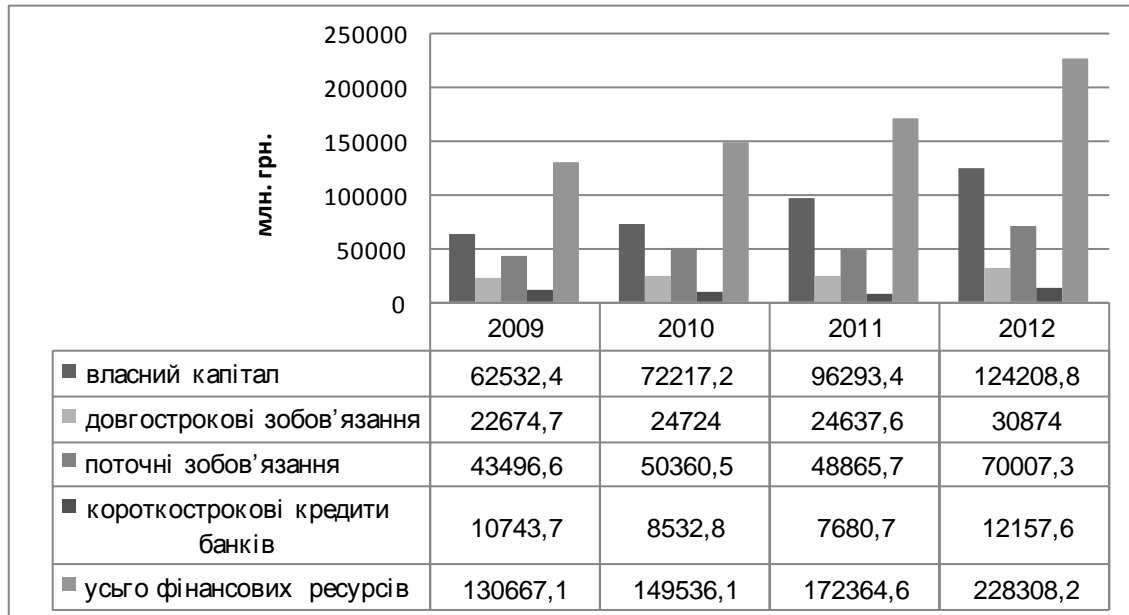
Викладення основного матеріалу. Фінансові ресурси відіграють визначальну роль у діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Рівень фінансового забезпечення визначає платоспроможність, кредитоспроможність та фінансову незалежність підприємства в цілому. Обсяг фінансових ресурсів значною мірою визначає й виробничі можливості господарюючого суб'єкта. Сучасна практика фінансування вітчизняних підприємств показує, що близько 50 % у структурі фінансових ресурсів складають власні джерела, залежно від галузі, цей показник може коливатися в діапазоні 30–60 %, іншу частину складають позикові та залучені ресурси.

Фінансування підприємства за рахунок залучених ресурсів значно підриває його ділову репутацію, адже зростання кредиторської заборгованості призводить до того, що постачальники або відмовляються від поставок взагалі, або вимагають часткову чи повну передоплату, значно підвищуючи ціну. Залучення позикових ресурсів є поширеною практикою як в Україні, так і за кордоном, адже кредитні відносини добре врегульовані законодавчо, чітко визначається статус кредитора та його права у разі неповернення боргу. Залучення позикових ресурсів дає можливість розширити базу фінансування для збільшення обсягів виробництва, а також підвищує рентабельність власного капіталу. До недоліків фінансування за рахунок позикових коштів можна віднести їх високу вартість та обмеженість у розмірі та часі. Ряд підприємств, які знаходяться на стадії зрілості та вже не мають можливості розширити свою частку на ринку, як правило, не залучають позикових ресурсів, адже їх діяльність направлена на збереження існуючих позицій та підтримання процесу простого відтворення. Тобто, їх виробничий потенціал повністю реалізований. У такому випадку для стабільного функціонування підприємства достатньо власних та залучених фінансових ресурсів.

У ході аналізу фінансового забезпечення підприємств АПК важливо не тільки проаналізувати тенденції збільшення чи зменшення рівня їх фінансування, а й врахувати ряд факторів, які визначають додаткову потребу у фінансових ресурсах. Зокрема, варто проаналізувати стан зношеності основних засобів, обсяги інвестиційної діяльності підприємств АПК та рівень реалізації їх виробничого потенціалу. Відповідь на поставлені питання дасть змогу оцінити необхідність підприємств АПК залучати позикові фінансові ресурси.

Аналіз фінансового забезпечення підприємств АПК обов'язково має включати динаміку обсягів фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств в цілому та за окремими джерелами фінансування. Позитивна динаміка обсягів фінансових ресурсів суб'єктів аграрного бізнесу не обов'язково свідчить про збільшення обсягів виробництва та розширення діяльності за рахунок збільшення фінансування (бо необхідно враховувати вплив інфляції), однак завжди є ознакою збереження процесу простого відтворення.

Аналіз динаміки обсягів фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств протягом 2009–2012 рр. свідчить про стабільне зростання їх фінансового забезпечення, зокрема обсяг фінансових ресурсів підприємств сільського господарства, мисливства та лісового господарства протягом аналізованого періоду зріс на 74 % (97641,1 млн. грн.): з 130 667,1 млн. грн. – у 2009 р. до 228 308,2 млн. грн. – у 2012 р. (рис. 1).

*Довідка: розраховано за [8, 9]

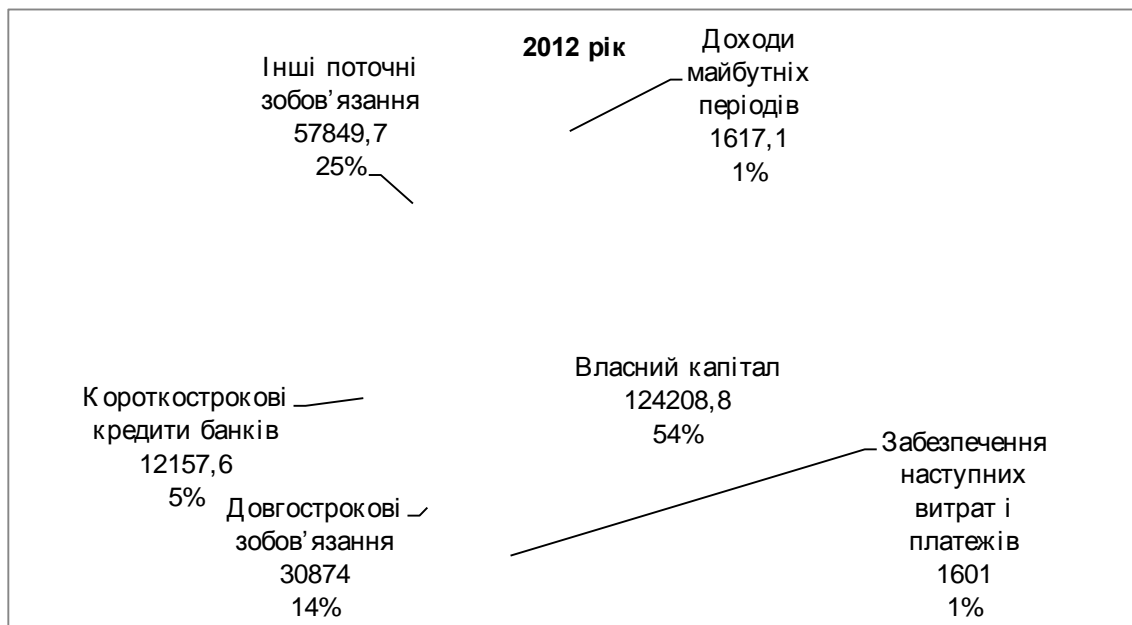
Рис. 1. Динаміка фінансових ресурсів підприємств сільського господарства, мисливства та лісового господарства за 2009–2012 рр. *

Однак тенденцію до збільшення обсягів демонструють не всі джерела фінансування. Стабільно збільшувався лише обсяг власного капіталу сільськогосподарських підприємств, який з 2009 до 2012 рр. збільшився на 61676,4 млн. грн. (99 %). Збільшення власного капіталу у більшості випадків розцінюється як позитивна тенденція, адже зростає фінансова стійкість підприємства, однак така тенденція може бути

також наслідком обмеженого доступу до інших джерел фінансування, підтвердженням чого є зменшення або незначний приріст обсягів довгострокових зобов'язань та короткострокових кредитів банків.

Зокрема, якщо проаналізувати динаміку обсягів поточних зобов'язань, то майже протягом всього аналізованого періоду вона зберігає тенденцію до збільшення, проте обсяги такої складової поточних зобов'язань, як короткострокові кредити банків протягом 2009–2011 рр. мають негативну тенденцію до зменшення.

Обсяги фінансування сільськогосподарських підприємств за рахунок короткострокових кредитів у 2010 р., порівняно з попереднім роком, зменшилися на 21 % до 8 532,8 млн. грн., а у 2011 р. – на 10 % до 7 680,7 млн. грн. відповідно. І лише протягом 2012 р. обсяги фінансування суб'єктів аграрного бізнесу за рахунок короткострокових кредитів банків збільшилися на 58 % і склали 12 157,6 млн. грн., однак в структурі джерел фінансування їх частка складала лише 5 % (рис. 2). Для порівняння, частка короткострокових кредитів банків у структурі джерел фінансування підприємств сільського господарства, мисливства та лісового господарства у 2009 р. складала 8 % (рис. 3).

*Довідка: розраховано за [8, 9]

Рис. 2. Структура джерел фінансування підприємств сільського господарства, мисливства та лісового господарства у 2012 р. (в млн. грн.)*

Таким чином, фінансуванню сільськогосподарських підприємств за рахунок короткострокових джерел протягом 2009–2012 рр. було характерне нарощення обсягів інших поточних зобов'язань, тобто зростала заборгованість сільськогосподарських підприємств перед контрагентами та зменшення обсягів фінансування за рахунок короткострокових кредитів банків. Такі тенденції свідчать про дефіцит фінансових ресурсів та обмеженість доступу до кредитних джерел фінансування внаслідок низької платоспроможності. У такому випадку, для підвищення платоспроможності та фінансової стійкості підприємств сільського господарства нарощення власного капіталу є оптимальним варіантом. Збільшення власного капіталу суб'єктів аграрного бізнесу спостерігається як в динаміці, так і в збільшенні частки в структурі джерел фінансування: зокрема у 2009 р. обсяг власного капіталу складав 62 532,4 млн. грн. та 48 % у структурі джерел фінансування (рис. 3); а у 2012 р. його обсяг зріс до 124 208,8 млн. грн., а частка у структурі джерел фінансування – до 54 % відповідно.

*Довідка: розраховано за [8, 9]

Рис. 3. Структура джерел фінансування підприємств сільського господарства, мисливства та лісового господарства у 2009 році (в млн. грн.)*

Щодо довгострокових зобов'язань, то теж спостерігається зменшення їх частки у структурі джерел фінансування. Так, у 2009 р. частка довгострокових зобов'язань у структурі джерел фінансування складала 17 %, а у 2012 р. – 14 % відповідно (рис. 2, 3). Динаміка обсягів довгострокових зобов'язань повторює тенденції динаміки обсягів короткострокових кредитів, тобто протягом 2010–2011 рр. спостерігається зниження, а у 2012 р. – незначне збільшення обсягів довгострокових зобов'язань. Зокрема, обсяг довгострокових зобов'язань у 2010 р. складав 24 724,0 млн. грн., у 2011 зменшився на 1 % – до 24 637,6 млн. грн., а у 2012 зріс на 25 % – до 30 874,0 млн. грн. До довгострокових зобов'язань відносять такі основні джерела фінансування, як довгострокові банківські кредити та облігаційні позики. Також варто зазначити, що скорочення обсягів залучення довгострокових джерел фінансування не завжди характеризується одночасним зменшенням суми довгострокових зобов'язань, адже вони погашаються протягом тривалого терміну. Тому зменшення обсягів довгострокових фінансових ресурсів знижує інвестиційні можливості сільськогосподарських підприємств, що, в свою чергу, гальмує процес оновлення основних засобів та впровадження інноваційних технологій ведення господарства, які б суттєво підвищили рентабельність виробництва.

Схожість тенденцій залучення короткострокових та довгострокових позикових фінансових ресурсів свідчить про обмеженість доступу сільськогосподарських підприємств на грошовий ринок та ринок капіталів, зокрема в частині залучення банківських кредитів. Про непривабливість аграрного сектора як сфери фінансування комерційними банками свідчать дані таблиця 1.

Таблиця 1
Параметри, що визначають особливості розвитку сільськогосподарських підприємств*

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
1	2		4	5	6
ВВП у фактичних цінах, млн. грн.	948 056	913 345	1 082 569	1 302 079	1 408 889
Темп приросту ВВП, %	32	- 3,6	18,5	20,2	8,2
Обсяг продукції сільського господарства, млн. грн.	152 210	154 202	189 405	253 569	258 270
Темп приросту продукції сільського господарства, %	38,4	1,3	22,8	33,9	1,9

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6
Частка продукції сільського	16,1	16,9	17,5	19,5	18,3

господарства у ВВП, %					
Кредити в с/г, мисливство та лісове господарство, млн. грн.	28 812	26 026	26 545	34 143	36 488
Сегмент банківських кредитів, наданих в с/г, мисливство та лісове господарство у ВВП, %	3,0	2,8	2,5	2,6	2,5
Усього банківських кредитів, наданих в економіку	443 665	462 215	500 961	575 545	605 425
Частка кредитів, наданих в с/г, мисливство та лісове господарство у загальній структурі банківських кредитів, наданих в економіку	6,5	5,6	5,3	5,9	6,0
Процентні ставки за кредитами в сільське господарство	21,2	22,4	21,7	15,5	17,6
Процентні ставки за кредитами в економіці в цілому	18,4	17,6	15,8	13,2	14,8

*Довідка: розраховано за [6, 7]

Так, протягом останніх років спостерігається певна невідповідність темпів розвитку та кредитного фінансування аграрного сектора та економіки в цілому. Зокрема, варто зазначити, що протягом 2008–2011 рр. темпи приросту продукції сільського господарства перевищували темпи приросту ВВП, крім того протягом аналізованого періоду спостерігається постійне збільшення частки продукції сільського господарства у ВВП, яка в 2012 р. склала 18,3 %.

Такі тенденції є свідченням того, що аграрний сектор є важливою сферою вітчизняної економіки та має високі перспективи розвитку, а отже, має бути привабливим для фінансування кредитними установами.

Проте статистичні дані показують, що сегмент банківських кредитів, наданих у сільське господарство, мисливство та лісове господарство у ВВП показує негативну тенденцію і зменшився з 3 % (у 2008 р.) до 2,5 (у 2012 р.), незважаючи на те, що частка продукції сільського господарства у ВВП протягом аналізованого періоду збільшилася із 16,1 % до 18,3 % відповідно.

Якщо проаналізувати частку кредитів, наданих в аграрний сектор у загальній структурі банківських кредитів, наданих в економіку, то спостерігається стійка тенденція до її скорочення, зокрема її значення у 2008 р. склало 6,5 %, а у 2012 р. – 6 %. Крім того, обсяги виданих кредитів у сільське господарство протягом 2008–2012 рр. збільшилися на 27 %, а обсяги продукції сільського господарства за аналогічний період збільшилися на 70 %.

Таким чином, підприємства АПК протягом аналізованого періоду скорочували фінансування за рахунок банківських кредитів. Однією із причин такого скорочення могла стати й висока вартість кредитного фінансування. Так, відсоткові ставки за кредитами в агросектор перевищували відсоткові ставки за кредитами в економіці в цілому на 2–5 %, найбільша різниця спостерігалася у 2010 р. (5,9 %).

Виявлені тенденції можуть свідчити про достатність власного капіталу підприємств АПК та скорочення обсягів високовартісного кредитного фінансування. Однак фахівцями ННЦ «Інститут аграрної економіки» у 2012 р. була розрахована кредитна ємність сільського господарства (табл. 2).

Проведені розрахунки показують, що загальна річна потреба сільського господарства у кредитах складає 150,3 млрд грн., а обсяг виданих кредитів у сільське господарство у 2012 р. склав 36,488 млрд грн., таким чином сільське господарство недоотримало 113,812 млрд грн. (312 %) кредитних ресурсів від розрахованої потреби. Суму річного дефіциту кредитних коштів сільськогосподарські підприємства могли б компенсувати за рахунок нарощення власного капіталу, однак приріст власного капіталу у 2012 р. склав лише 27,915 млрд грн., що складає всього 19 % від потреби у коштах.

Таблиця 2

Кредитна ємність сільського господарства [4]

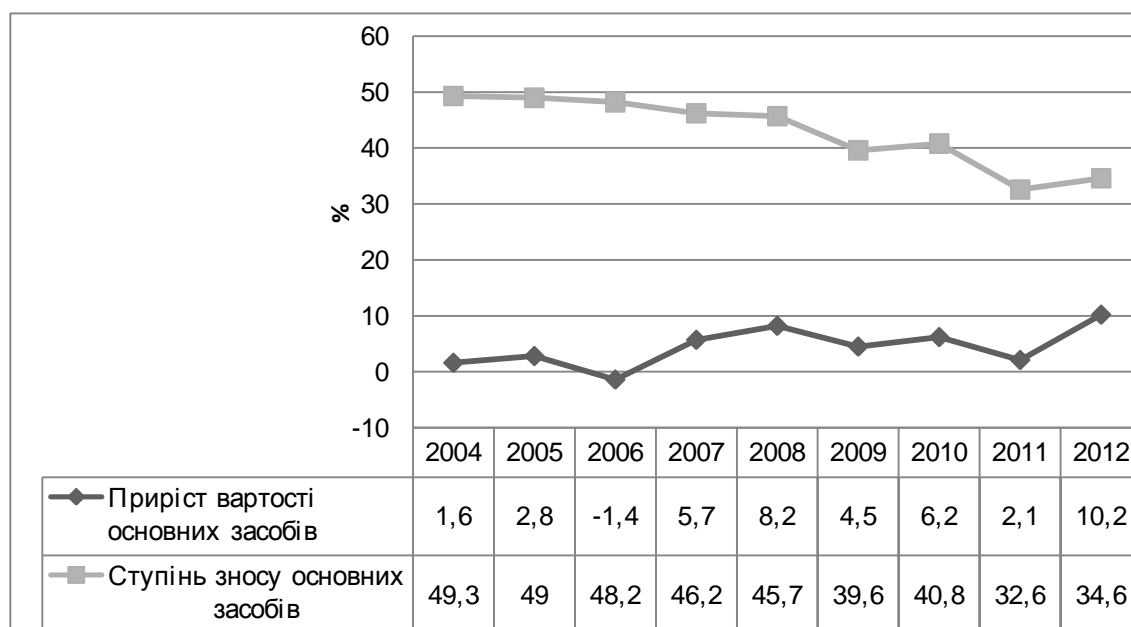
Показник	Сума, млрд грн.
Річний дефіцит обігових коштів – всього	100,7
у тому числі: в рослинництві	57,5
в тваринництві	43,2
Річний дефіцит коштів для інвестицій в основні засоби	49,6
у тому числі: в рослинництві	21,6
в тваринництві	28,0
Загальна потреба в кредитах на рік (для виконання всіх технологічних етапів)	150,3

у тому числі: в рослинництві	79,1
в тваринництві	71,2

Якщо проаналізувати структуру кредитної ємності сільського господарства, то річна потреба кредитних коштів для інвестицій в основні засоби складає 49,6 млрд грн., тобто 136 % від усієї кількості кредитів, наданих у сільське господарство. За розрахунками фахівців ННЦ «Інститут аграрної економіки», частка довгострокових кредитів у загальній сумі кредитів наданих у сільське господарство у 2010–2011 рр. складала 12 % (близько 4,379 млрд грн. за потреби 49,6 млрд грн.) [4]. Таким чином, непокритий дефіцит довгострокових кредитних ресурсів у сільському господарстві склав 45,221 млрд грн., тобто 91 % від розрахованої потреби.

Схожі тенденції спостерігаються і при залученні короткострокових кредитних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. Потреба у короткострокових кредитних коштах у сільському господарстві в 2012 р. складала 100,7 млрд грн., за даними НБУ, фактично було надано короткострокових кредитів на суму 16,509 млрд грн., що на 84,191 млрд грн. менше від потреби. Особливо нестача короткострокових кредитних ресурсів відчувається у рослинництві (57,5 млрд грн.), адже посівну компанію аграрії, як правило, повністю чи частково фінансують за рахунок кредитних коштів.

Нестача довгострокових фінансових ресурсів для оновлення основних засобів у сільському господарстві простежується і в тенденціях приросту вартості основних засобів та їх зносу (рис. 4).

*Довідка: розраховано за [2, 3, 5]

Рис. 4. Динаміка приросту вартості основних засобів та ступінь їх зносу на підприємствах сільського господарства, мисливства та лісового господарства*

Протягом 2004–2012 рр. спостерігається незначне зростання вартості основних засобів у сільському господарстві, зокрема найнижчі тенденції приросту простежуються з 2004 до 2007 рр., коли вартість основних засобів щорічно зростала в межах 1,6–2,8 %. У 2006 р. вартість основних засобів сільськогосподарських підприємств взагалі знизилась на 1,4 % та паралельно протягом 2006 р. спостерігається зниження ступеня зносу основних засобів із 49 % до 48,2 %. Такі тенденції можуть бути свідченням того, що протягом 2006 р. значна кількість сільськогосподарських підприємств списала застаріле та зношене обладнання, тому одночасно знизилась його вартість та сума зносу.

Також ступінь зносу основних засобів сільськогосподарських підприємств значно знизився протягом 2010 р. з 40,8 до 32,6 %, одночасно в цьому ж році і знизилася темпи приросту вартості основних засобів із 6,2 до 2,1 %, що також може свідчити про списання зношеного та застарілого обладнання. Крім того, станом на 2014 р., за даними Держсільгоспінспекції понад 70 % сільськогосподарської техніки, яка стоїть на обліку відпрацювала свій період амортизації, є застарілою, а також має несправності, а у 2013 р. із всієї кількості зареєстрованої техніки придатною до використання було лише 38 % [1].

Варто також зазначити, що темпи приросту вартості основних засобів залежать не тільки від збільшення кількості їх придбання. Зокрема, збільшити вартість основних засобів може такий метод бухгалтерського обліку як дооцінка, яка використовується у тому випадку, коли вартість основного

засобу повністю амортизована, однак в силу певних причин підприємство в подальшому змушене його використовувати.

Для оцінки виробничого потенціалу достатньо проаналізувати індекси валової продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах. Державним комітетом статистики України розраховується індекс валової продукції сільського господарства; за базовий рік для порівняння було обрано 2012 р. (табл. 3). Таким чином, обсяги валової продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах у 2012 р. перевищили своє значення 1995 р. на 13,7 %, 2000 р. – на 95 % та 2005 р. – на 55 % відповідно. Така тенденція є свідченням зростання обсягів виробництва, однак порівняно з 2011 р. обсяги валової продукції зменшилися на 6,6 %, при цьому ціни на сільськогосподарську продукцію не знижувалися. Таке падіння обсягів виробництва продукції сільського господарства може бути зумовлене саме дефіцитом фінансових ресурсів та обмеженістю джерел їх залучення.

Таблиця 3

*Індекси валової продукції сільського господарства
у сільськогосподарських підприємствах у % [7]*

Рік	Порівняно з роком								
	2011	1960	1970	1980	1985	1990	1995	2000	2005
2012	93,4	114,8	80,0	68,6	60,6	56,8	113,7	195,0	155,4

В цілому, оцінюючи виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств, варто звернути увагу на 1980, 1985 та 1990 роки. Якщо оцінювати обсяги валової продукції 2012 р., то порівняно із 1980 р. вироблено 68,6 %, із 1985 р. – 60,6 %, а із 1990 р. – усього 56,8 %. Таким чином, щоб тільки досягти рівня обсягів сільськогосподарської продукції 1990 р. необхідно збільшити обсяги її виробництва сільськогосподарськими підприємствами на 43,2 %. Тому, якщо проаналізувати темпи приросту продукції сільського господарства, то вони майже не перевищують середньорічні темпи інфляції, а отже фінансових ресурсів у сільськогосподарських підприємств вистачає лише на просте відтворення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проаналізувавши особливості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств варто зазначити, що як основне джерело фінансування використовується власний капітал, причому його частка в структурі джерел фінансування щорічно зростає. Одночасно зменшуються обсяги фінансування підприємств АПК за рахунок довгострокових позикових ресурсів та короткострокових кредитів банків. Оцінивши кредитну ємність сільського господарства, було встановлено, що сільськогосподарські підприємства відчувають дефіцит як короткострокових, так і довгострокових кредитних ресурсів, причому непокритий дефіцит довгострокових кредитних ресурсів складає 91 % від розрахованої потреби, а короткострокових – 84 % від розрахованої потреби. Дефіцит фінансових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах підтверджують як низькі темпи приросту продукції сільського господарства (обсяги виробництва сільськогосподарської продукції у 2012 р. склали лише 56,8 % від обсягів виробництва 1990 р.), так і низькі темпи приросту вартості основних засобів у сільському господарстві та значний їх знос. Нестача короткострокових фінансових ресурсів обмежує обсяги виробництва продукції, однак деструктивні процеси в сільському господарстві викликає також і нестача довгострокових кредитних ресурсів, які б мали спрямовуватися на оновлення основних засобів чи запровадження інноваційних технологій. Тому подальші дослідження варто присвятити розробці ефективних інструментів кредитування підприємств АПК, які б дозволили розширити обсяги кредитних ресурсів, що інвестуються банками в аграрний сектор економіки

Список використаної літератури:

1. Более 70 % сельхозтехники в Украине является устаревшей — Госсельхозинспекция [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://latifundist.com/novosti/20362-bolee-70-selhoztehniky-v-ukraine-yavlyaetsya-ustarevshej--gosselhozinspektsiya>.
2. Баланс основних засобів України за 2011 р. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Баланс основних засобів України за 2012 р. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. *Лупенко Ю.О.* Основні засади становлення та функціонування іпотечного кредитування аграрного сектора економіки / *Ю.О. Лупенко* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kupalka.ru/upload/files/agrostrah/lupenko.pdf>.

5. Основні засоби України за 2000–2010 рр. : статистичний збірник // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/files/stat.pdf>.
7. Сільське господарство України 2012 рік : статистичний збірник // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання», 2009 / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання», 2011 / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

ГРИГОРУК Ірина Олександрівна – здобувач кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– теоретичні та методичні аспекти іпотечного кредитування підприємств АПК.

E-mail: iag1505@mail.ru.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2014